

Det fælles bedste

Det fælles bedste

Introduktion til personalismen

Nyt efterskrift om personalisme og psykologi skrevet sammen med Annette Groot, Else Marie Bech, Dorte Toudal Viftrup og Finn Godrim

INSTITUT FOR
RELATIONS
PSYKOLOGI

Janus Nørgaard Mortensen mfl.

Skrevet om "Det fælles bedste"

"Jeg har siddet med bogen i ledige stunder de seneste dage. Det har været en fornøjelse. Bogen er meget velskrevet og væsentlig. Jeg håber, at den får stor udbredelse. Det fortjener den."

– **Peter Øhrstrøm, professor, dr.scient. Tidligere medlem af Det Etske Råd**

"Jeg bliver helt rystet og samtidig bevæget over, at personalismen, hvis eksistens jeg ikke har kendt før nu, synes at være den røde tråd, der går igennem alt, hvad jeg brænder for og har brændt for, så længe jeg kan huske ... Bogen rammer mig lige der, hvor hjertet banker, tårekanalerne sidder og modet til at forandre blusser op."

– **Karen Lumholt, partner i Lumholt & Stahlschmidt Kommunikation.**

"Det har været en berigelse og en fornøjelse at læse denne bog! Den giver et vigtigt bidrag til forståelsen af personalismen og de mange markante historiske personer, der har været inspireret af den i tanke og handling. Bogen har bekræftet mig i, at der er store sammenfald mellem den personalistiske filosofi og den danske livsfilosofiske tænkning, sådan som vi finder den hos Løgstrup og Grundtvig."

– **Regner Birkelund, dr.phil. Forfatter til den anmelderroste bog om Grundtvig: "Frihed til fælles bedste"**

"Personalismen er en yderst betydningsfuld vesteuropæisk filosofisk og politisk strømning, der er næsten ukendt i Danmark. Det er derfor særdeles glædeligt, at vi endelig får en sammenhængende introduktion til personalismen."

– **Bent Bjerring-Nielsen, cand.mag. Adjunkt på uddannelsen 3K – Kristendom, Kultur og Kommunikation**

"En yderst velskrevet introduktion til personalismen. En næsten ukendt livsfilosofisk og politisk strømning med stor inspiration til måden vi bygger og leder fællesskaber og samfund på. Et opgør med en ofte stereotyp polarisering mellem individ og fællesskab ved at se relationerne, som det der forbinder os hver især med hinanden. I familien, på arbejdspladsen og i verden. Bygger vi op eller bryder vi ned? Vi har valgt hver dag i vores kommunikation, adfærd og ledelse."

– **Thomas Johansen, direktør, partner og chefkonsulent i konsulentvirksomheden MacMann Berg**

"Hvor vi dog trænger til det menneskesyn, der gennemsyrrer personalismen og bogen "Det fælles bedste". Det er et helhedssyn på mennesket, det er respekt for værdier og sociale relationer, og det er troen på, at vi i et fællesskab kan ændre verden og vores egen tilværelse. Personalismen handler grundlæggende om myndiggørelse: at vi kan tage ansvar – og dele det med hinanden. Bogen støver en gammel teori af og viser dens enorme relevans i vores aktuelle tid og verden. Det gør den ved at inddrage helt ny viden om sociale relationer ud fra undersøgelser og teorier på det humanistiske og samfundsvidenskabelige område. Derfor vil bogen være værdifuld for alle, der arbejder inden for det sociale område."

– **Per Schultz Jørgensen, professor i socialpsykologi og tidligere formand for Børnerådet**

"At alle mennesker er værdige, relationelle og engagerede ligger som en understrøm i hele mit arbejde med unge i efterskoleverdenen. I samtaler, dialoger og adfærd dukker dette menneskesyn op og er med til at give udsagnet "Alle unge vil gerne lykkes" indhold og krop. Bogen "Det fælles bedste" bør læses af alle, der arbejder med børn og unge."

– **Jan Dufke, efterskoleforstander Skobo**

"I en tid, hvor den kulturelle og styringsmæssige krise synes at være blevet permanent, er det skønt med en bog, der tager livtag med et udfordrende og inspirerende nyt perspektiv. Bogen er en kærvkommen og livgivende udfoldelse af tanker som vil vinde genklang hos den voksende gruppe mennesker, der alle sammen kæmper for en ny og bedre fremtid. Læs bogen; den er en vigtig og venlig appel til samfundet om at rejse sig og generobre vort samfunds institutioner som menneskelige domæner."

– **Stig Skov Mortensen, leder af SOPHIA – tænketank for pædagogik og dannelse**

"Da jeg læste "Det fælles bedste" i andenudgaven, var det chokerende at opdage, hvor rammende, centrale og vigtige bogens pointer er, i lyset af den nationale og internationale samfundsudvikling. Vi er vidner til en samfundsmæssig bevægelse, hvor fællesskabet og dialogen bliver stadig mere klemmt inde mellem politisk korrekthed og populistisk mørke. I disse postfaktuelle tåger kan "Det fælles bedste" navigere os hen mod dybt funderede værdier, rammer og relationelle pejlemærker, der giver vores fælles udvikling og trivsel luft til at gro."

– **Karsten Auerbach, billedkunstner**

"Et stigende antal mennesker engagerer sig i frivillige indsatser med relationer i centrum. For den måde vi interagerer på definerer det liv, vi lever, og det samfund vi er del af. 'Det Fælles Bedste' sætter ord på vigtigheden heraf og giver både indsigt og ny inspiration til en fremtid med mennesker i centrum."

– **Jakob I. Myschetzky, udviklingschef, Dansk Flygtningehjælp/Frivillignet**

"Personalisme har i mit arbejdet med organisationsudvikling fungeret som et væsentligt bidrag til at balancere nogle af de klassiske dilemmaer som altid er tilstede i et sådan arbejde. Det kan f.eks. være at finde den rette balance mellem bureaukrati og emergens, mellem kontrol og frihed og mellem ensartethed og forskellighed."

– **Henrik Schelde Andersen, chefkonsulent COK**

"Vi lever i en tid, hvor det repræsentative demokrati ikke magter at tilgodese fællesskabets sande og gode værdier i kampen mod de mørke kræfter. Bogen: "Det fælles bedste" anviser retningen for en ny politisk kultur, hvor vi alle tillægges et såvel socialt som politisk samfundsansvar, for at vi kan bidrage til samfundets fornyelse."

– **Preben Melander, professor, Center for Virksomhedsudvikling og Ledelse, CBS**

Jonas Norgaard Mortensen mfl.

Det fælles bedste

Introduktion til personalismen

INSTITUT FOR
RELATIONS
PSYKOLOGI

Det fælles bedste
Introduktion til personalismen

© 2017 Jonas Norgaard Mortensen
ISBN 978-87-996833-1-4

2. udgave, 1. oplag, 2017
Bogen er lanceret sammen med hjemmesiden www.personalisme.dk

Redaktører: Steffen Boeskov og Leif E. Kristensen
Omslag: David Lund Nielsen
Tryk: Aka-Print

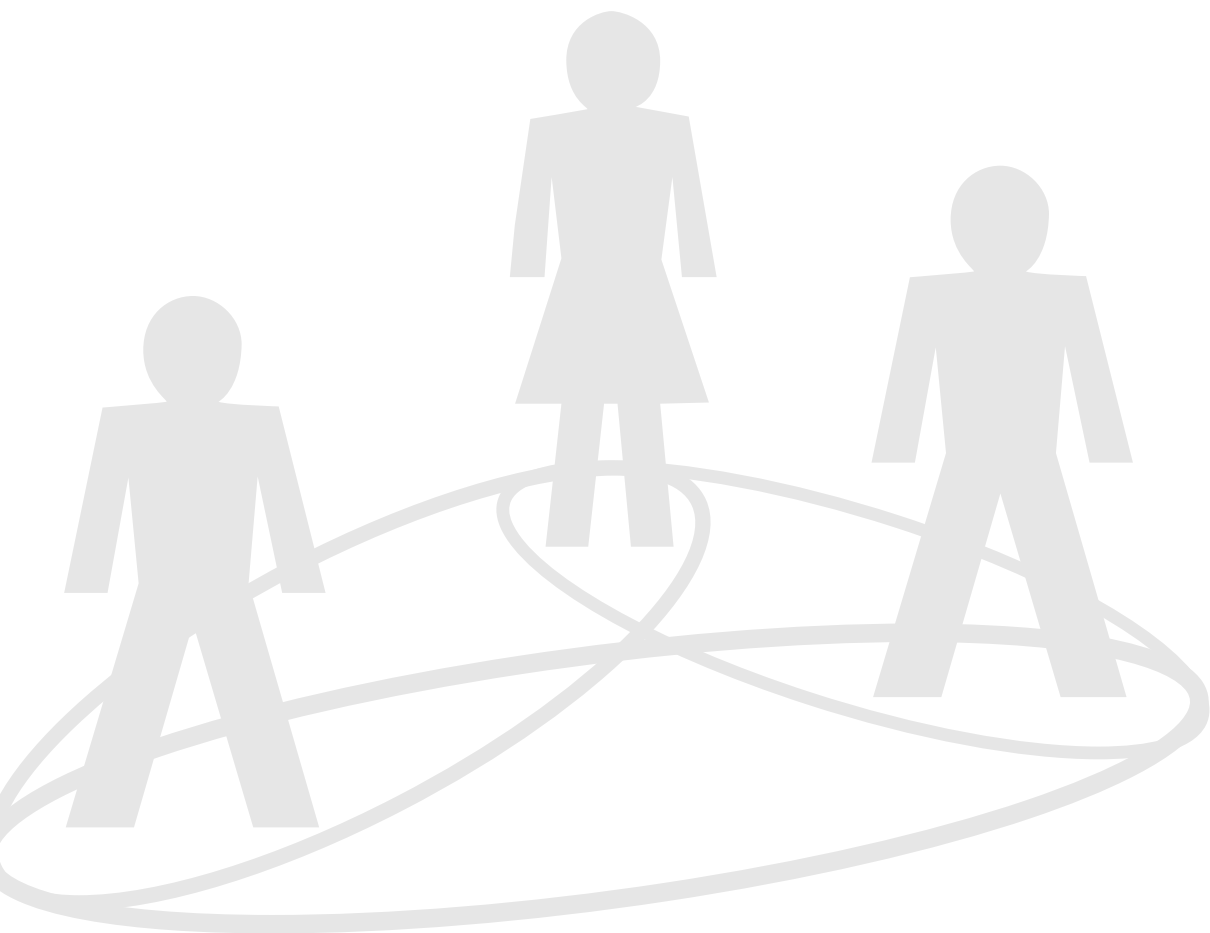
Tak for redaktionel samarbejde om korrektur og register
Tanja Ryberg Jensen og Kevin René Milter Ladegaard.

Alle rettigheder forbeholdes.
Fotografisk, mekanisk eller anden gengivelse af denne bog eller dele deraf er kun tilladt med forfatterens skriftlige tilladelse ifølge gældende dansk lov om ophavsret.

Institut for Relationspsykologi
Nordbanevej 15
7800 Skive
Tlf. 97 52 99 95
kontakt@relationspsykologi.dk
www.relationspsykologi.dk

Indhold

Introduktion	side 7
Det relationelle menneske	side 19
Du og jeg, Alfred	
Det engagerede menneske	side 47
Du er fri til fællesskab	
Det værdige menneske.....	side 71
Du er uden for nummer	
Personalismens udfordringer.....	side 99
Du og jeg – på vej	
Psykologi og personalisme	side 115
Efterskrift	
Personalismens rødder	side 138
Oversigt over faktabokse	side 138
Noter	side 141
Navne- og begrebsregister	side 153
Om forfatteren	side 167

Introduktion

Vi lever i, hvad vi i den vestlige verden kalder en krisetid. En række år med økonomisk fremgang er blevet afløst af pessimisme og rådvildhed. Der synes at være bred enighed om, at den økonomiske krise har bidt sig fast og kan vare adskillige år, og der er ingen klar anvisning på, hvordan vi kommer videre. Samtidig er konsekvenserne af klimaforandringerne begyndt at vise sig, i første omgang mest i den tredje verden; det vil efter alt at dømmes blive den store udfordring for verdens ledere i resten af dette århundrede.

Kriser er ikke kun noget negativt, selv om de kan være alvorlige nok for dem, der bliver ramt. Kriser har det gode ved sig, at de giver os chancen for at reflektere over, hvad det vigtigste er i livet. Det, man kan kalde de store spørgsmål: Hvad er formålet med vores liv, og hvordan får man et godt liv? Hvilke værdier skal vores samfund bygge på, og hvor bevæger vi os hen som fællesskab? Kort sagt: Hvad er meningen med det hele?

Det interessante – og forstemmende – er, at disse store spørgsmål hverken bliver stillet eller besvaret af politikerne, med ganske få undtagelser. I det politiske system er fokus næsten udelukkende rettet mod økonomien, og *vækst* har gennem flere år været mantraet for stort set alle politiske partier. Det er kendetegnende, at selv de, der er mest kritiske over for kapitalismen, heller ikke har skrottet vækst-begrebet, men nu opererer med ”grøn vækst” eller lignende.

Det betyder, at vi er i den groteske situation, at politikerne så godt som samstemmende møder os med budskabet om, at ”danskerne skal arbejde mere”. Fordi det er nødvendigt – ”det økonomiske system” og ”velfærden” kræver det. Men samtidig har mange af os erfaringer med, at mere arbejde – og flere materielle goder – ikke gør os mere lykkelige, snarere tværtimod. Højt på listen over det, som døende mennesker fortryder i deres liv, er, at de har arbejdet for meget.¹

Det kræver ikke en lang og dybdegående analyse at fastslå, at rigdom så langt fra er en garanti for et lykkeligt liv. Og det er bestemt ikke nogen ny indsigt. Velstand er ikke nødvendigvis velfærd. Alligevel har vi fået skabt et samfund, som i meget høj grad er præget af en økonomisk tænkning, og hvor det ser ud til, at de menneskelige værdier er blevet trængt i baggrunden.

I en stille stund kan man spørge sig selv: Er der virkelig ikke andre løsninger, end at vi arbejder os ud af krisen? Eller køber flere fladskærme? Er det, når alt kommer til alt, dét, der vil give os et bedre liv? Eller kunne man forestille sig en anden tilgang end den, de to blokke i Folketinget tilbyder os i lidt forskellige nuancer?

Individ eller fællesskab

Danmark beskrives undertiden som et socialliberalt samfund, hvor vi har taget det bedste fra de to store ”ismer” – omsorgen for de svageste fra *socialismen* og den personlige frihed fra *liberalismen* – og derved skabt en middelvej, der også bliver kaldt den skandinaviske model. Det er et forsøg på at forme et samfund, som alle borgere har del i, og hvor ”få har for meget og færre for lidt”, som Grundtvig udtrykte det.²

I mange år har kampen mellem liberalisme og socialisme – mellem individualisme og kollektivismen – været det naturlige udgangspunkt for den politiske debat. Det har været de modeller, der har været ved hånden, og de politiske løsninger har været styret af denne modsæt-

ning: Enten går man ind for mere frihed, eller man går ind for mere fællesskab.

Spørgsmålet er, om denne tænkemåde er ved at have udspillet sin rolle. I hvert fald kan man godt komme i tvivl: Har vi fået vendt om på det, så vi i virkeligheden er på vej mod et samfund, der har taget det *værste* fra socialismen: centralisme og bureaukrati – og parret det med det *værste* fra liberalismen: egoisme og grådighed?

Det er vigtigt, at vi er bevidste om, hvilke værdier og hvilket menneskesyn vores samfund skal bygge på. Ideologi er ganske vist efterhånden blevet et negativt ladet begreb – måske fordi mange har gjort erfaring med, at faste systemer af værdier kan forhindre fleksibilitet og kompromisser. Men værdier og menneskesyn kan også være en positiv ballast, som giver os retningsans; et indre kompas for den enkelte og et samfundskompass for de prioriteringer og kampe, der skal tages. Og som ikke mindst er betydningsfuldt den dag, krisen kradser, og politikerne skal træffe beslutninger med høje menneskelige omkostninger.

Hvis vi ikke som borgere aktivt vælger de værdier, vi ønsker skal præge vores eget liv og vores samfund, vil de blive påført os udefra. Det kan være værdier som højere effektivitet, mere konkurrence og omstillingsparathed, der alle har rod i en underliggende ideologi om øget produktivitet. Det kan være en voksende tendens til at gøre alt, også menneskelivet, op i kroner og ører. Det kan være managementkulturen i den offentlige sektor, hvor alt og alle monitoreres, kontrolleres og evalueres for at sikre borgernes rettigheder.

Der er et alternativ

Hvad nu, hvis der findes et tankesæt, et menneskesyn, der *ikke* forsøger at tage det bedste fra forskellige ideologier, men *i sig selv* er et filosofisk sammenhængende hele? Et menneskesyn, der anerkender det enkelte menneskes søgen efter det gode liv, og samtidig hævder, at det er i relationen med andre mennesker, at denne søgen bliver frugtbar.

Et menneskesyn, der altid sætter mennesket først, så både ideologi, økonomi og systemer kommer i anden række. Et menneskesyn, hvor livet ikke bliver gjort op i produktivitet eller samfundsnytte. Et menneskesyn, der har været og stadig er en katalysator for social forandring over hele verden.

Den første gode nyhed er, at et sådant menneskesyn findes. Det har ganske vist en del år på bagen og trænger til at blive støvet lidt af – for det har tilbragt mange år i glemslen i vores del af verden. Men det er stadigvæk relevant – måske nu mere end nogensinde – og har potentiale til at vise vejen gennem de udfordringer, vi står overfor, både når det handler om nationale forhold (f.eks. fornyelse af velfærdsstaten) og internationale forhold (f.eks. fred, forsoning og forpligtende samarbejde).

Dette menneskesyn hedder *personalisme*. Det blev formuleret i en tid, hvor de fremspirende nationalstater skulle finde ud af, hvordan de skulle behandle deres borgere. I modsætning til en del andre ideologier påstår personalismen ikke at have et færdigt svar på alle de udfordringer og problemer, vi som samfund og enkeltpersoner står overfor. Det er ingen facitliste, men i stedet nogle udgangspunkter og retningslinjer, vi kan følge, når vi skal give et bud på, hvordan vi skal behandle hinanden, og hvilken rolle staten og andre institutioner skal spille i vores samfund.

Derfor er personalismen velegnet som kompas i disse tider, der er præget af store forandringer i vores samfund og i verden generelt. Globaliseringen, finanskrisen, klimaforandringer, ressourceknaphed og nye teknologier og kommunikationsformer kræver, at vi træffer beslutninger, der vil få vidtrækkende konsekvenser. Personalismen tilbyder nogle pejlemærker at træffe disse beslutninger ud fra, som både er ambitiøse og har vist deres praktiske anvendelighed.

Den anden gode nyhed er, at dette menneskesyn ikke ligger os fjernt. De fleste af os vil nikke genkendende til eksempler på personalisme i praksis, men måske uden at være klar over, hvilke tanker og værdier

der ligger bag. Personalismen danner f.eks. baggrund for nogle af de største samfundsforandrende begivenheder, verden har set de seneste halvtreds år. Både Martin Luther King i USA og Desmond Tutu i Sydafrika var inspireret af personalismens menneskesyn, ligesom tanker om universelle menneskerettigheder, som de blev formuleret efter Anden Verdenskrig, i høj grad også er påvirket af det.

Samtidig er mange af de løsninger, som vi intuitivt anser som fornuftige, ofte i pagt med et personalistisk menneskesyn. Et godt eksempel er på retsområdet, hvor der er opnået gode resultater med de såkaldte konfliktråd, som lader gerningsmand og offer møde hinanden. Det er i udpræget grad personalistisk tænkning. Et andet eksempel er plejeområdet, hvor der er bred enighed om, at der er kommet for meget fokus på kontrol og dokumentation, på bekostning af ”de varme hænder”, kontakten og samtalen.

Personalisme er altså ikke bare en filosofi eller ideologi, der ser interessant ud på papiret. Den har vist sit værd som både inspiration og løsningsmodel. I en tid, hvor både politikere og almindelige borgere savner holdepunkter, kan personalismen fungere som et kompas, der viser os, i hvilken retning vi skal gå – både som enkeltpersoner og som samfund.

Personalismens grundlæggende værdier

Personalismen har en række grundlæggende værdier, som her er sammenfattet i tre punkter. De vil blive uddybet i de følgende kapitler.

Personalismen hævder, at:

- *Mennesket er et relationelt væsen*, der har brug for et tæt og engageret samspil med sine medmennesker, i større eller mindre fællesskaber, for at trives og udvikle sit potentiale.
- *Mennesket er et engageret væsen*, der udfolder sig ved i frihed at tage ansvar for sit eget liv, men også for sine medmennesker og for hele samfundet.

- *Mennesket har en iboende værdighed*, der aldrig kan relativiseres eller formindskes, og som dets medmennesker og samfundet ikke må undertrykke eller krænke.

Hermed står personalismen i modsætning til både individualisme og kollektivism (hvis politiske udtryk er liberalisme og socialisme). Personalismen lægger vægt på det enkelte menneskes frihed og ansvar for eget liv, men betoner samtidig, at mennesket kun kan udleve dette ansvar i relation med sine medmennesker. Nogle personalister går endda så vidt som at sige, at mennesket *kun* eksisterer i relation med andre. Dermed kan personalisme aldrig ende i liberalisme, da relationen til medmennesket og dets behov altid vil spille ind, når jeg skal udleve mit eget liv.

På den anden side står personalismen også i modsætning til kollektivism og socialisme ved at hævde, at fællesskabet aldrig må gå forud for det enkelte menneske. Institutioner og systemer, herunder stater og myndigheder, er ifølge personalismen kun gavnlige, for så vidt de hjælper mennesker med at udfolde deres liv. Derfor er det afgørende for personalister ikke, om staten er stor eller lille, men snarere at magten tjener mennesker og er decentraliseret, så det enkelte menneske har størst mulig indflydelse på de beslutninger, der angår dem selv.

Personalismen er altså kritisk over for alle systemer, der umyndiggør, fremmedgør og krænker det enkelte menneske, uanset i hvis navn de gør det. Systemer og institutioner skal forstås i bredest mulig forstand og omfatter tankesystemer, styringssystemer og samfundssystemer.

At mennesket er et engageret væsen betyder, at det formår at danne og forme sit liv med de muligheder og gennem de udfordringer, det bliver givet. Menneskets kreativitet og virkelyst er en ressource, der kommer til udtryk gennem vores personlighed og engagement og kan føre til de største bedrifter. Det menneskelige potentiale er ifølge personalismen uudtømmeligt, fordi hvert enkelt menneske altid vil have mulighed for at påvirke fællesskabet med hans eller hendes ideer og kreative svar på tilværelsens udfordringer og dilemmaer.

PERSONALISMENS PLACERING

Mennesket er ifølge personalismen *relationelt, engageret og værdigt*. Det værdige, engagerede menneske bliver til i relationen med andre mennesker.

Personalismen står dermed på den ene side i opposition til *individualismen*, som ser personer uafhængigt af medmennesket – og på den anden side *kollektivismen*, som ser personer underlagt fællesskabet. Personalismen lægger vægt på det enkelte menneskes frihed og ansvar for eget liv, men betoner samtidig, at mennesket kun kan udleve dette ansvar i relation med sine medmennesker. Omvendt må fællesskabet aldrig gå forud for det enkelte menneske.

Personalismen står også i opposition til et materialistisk menneskesyn, der hævder, at mennesket kun er natur, biologi. Mennesket er også *ånd* – ikke nødvendigvis ånd i religiøs betydning, men som det, der hæver mennesket over naturen (på samme måde som man tidligere skelnede mellem naturvidenskab og åndsvidenskab og kan tale om "åndens og håndens arbejde").

Personalismen i Danmark

Personalismen er stort set ukendt i Danmark. I 1949 var der dog en del bevågenhed omkring dette anderledes menneskesyn, da den prominente franske personalist Emmanuel Mounier var på besøg. Dagbladet Information bragte Mouniers indtryk fra besøget, hvor han talte om, at Danmark med arven fra Kierkegaard (individ, værdighed og engagement) og Grundtvig (fællesskab, ånd og natur) havde gode forudsætninger for at tage personalismen til sig. Information omtalte i de

følgende år jævnligt artikler fra det franske personalistiske tidsskrift *Esprit*, som Mounier havde grundlagt.³

Kredsen omkring Arne Sørensen og Dansk Samling interesserede sig en overgang for personalismen, men det blev aldrig en egentlig bevægelse i Danmark.⁴ Der gik ikke lang tid, før al omtale forsvandt fra både danske medier og fra universiteternes forskning. En af årsagerne kunne være, at man fandt frem til en passende blanding af socialisme og liberalisme, som kunne forveksles med personalisme. En anden årsag er utvivlsomt konkurrencen fra eksistentialismen, som i Jean-Paul Sartres version blev så dominerende, at personalismen blev trængt i baggrunden.

Men blev personalismens tankegods så ikke blot videreført i andre lignende strømninger, under et andet navn, f.eks. socialliberalisme? Der er adskillige lighedspunkter, men det særegne – og afgørende – ved personalismens menneskesyn blev ikke medtænkt i dens afløser. Heller ikke i et af de nyere forsøg på at finde en vej mellem socialisme og liberalisme, den såkaldte ”tredje vej” hos New Labour, blandt andet inspireret af sociologen Anthony Giddens. Der har manglet et menneskesyn, der kunne have været et værn mod den *afpersonalisering* og

PERSONALISMENS MENNESKESYN

- *Mennesket er et relationelt væsen*, der har brug for et tæt og engageret samspil med sine medmennesker, i større eller mindre fællesskaber, for at trives og udvikle sit potentiale.
- *Mennesket er et engageret væsen*, der udfolder sig ved i frihed at tage ansvar for sit eget liv, men også for sine medmennesker i de nære fællesskaber og for hele samfundet.
- *Mennesket har en iboende værdighed*, der aldrig kan relativiseres eller formindskes, og som dets medmennesker og samfundet ikke må undertrykke eller krænke.

HVORFOR DET HEDDER PERSONALISME

Personalismen er en filosofisk og politisk tænkning, der forsøger at indkredse, hvad et menneske er – og tage de sociale og samfundsmæssige konsekvenser af det. At dette menneskesyn fik betegnelsen ”personalisme”, har historiske årsager, men først og fremmest er det et udtryk for, at personen, personens værdighed og engagement samt relationen mellem personer er udgangspunktet for alt: Mennesket har en iboende værdi, og den gode relation mellem mennesker og menneskers engagement i det fælles liv er afgørende for det gode liv og det gode samfund.⁵

fremmedgørelse, som igen og igen stikker hovedet frem, og som vi også kan registrere i det danske samfund i dag.

Derfor er det nu tid til at genintroducere personalismen i Danmark. Ikke med en påstand om, at denne tænkning vil løse alle problemer. Snarere som en tiltrængt fornyelse af vores forestillingsevne: Kunne vi mon gå en anden vej? Og som en inspirationskilde til, hvordan vi kan indrette vores samfund i en tid, hvor nogle ligefrem taler om, at velfærdsstaten, som den blev opbygget efter Anden Verdenskrig, går mod sin afslutning, og vi skal finde dens afløser.

Bogens tese

Denne bogs tese er, at vi har fået skabt et *afpersonaliseret* samfund – et samfund, der i stadig højere grad bevæger sig væk fra det helt basale, de nære relationer mellem værdige og engagerede mennesker, og i dets sted sætter ideologi, økonomi, systemer, institutioner. Konsekvenserne er en stadig større mistillid til vores medborgere og til samfundet generelt. Denne mistillid fører til en nedsmeltning af samfundet og gør os ude af stand til at håndtere de alvorlige udfordringer, vi står overfor.

Dette forstærkes i en globaliseret verden, hvor udfordringer fra hele kloden hurtigt bliver meget konkrete for os alle sammen. Hvordan vi i Danmark og i den vestlige verden indretter vore samfund, har umiddelbare konsekvenser fjerne steder på kloden – og omvendt. Mere end på noget andet tidspunkt i historien er det en uomtvistelig sandhed, at menneskers liv er vævet ind i hinanden.

Den afpersonalisering af samfundet, som har fundet sted, er ikke en del af en ondskabsfuld konspiration, som man kan give nogen skylden for. Den er opstået gennem de valg – og i en række tilfælde fornuftige valg – vi som samfund har truffet gennem de seneste årtier, og i mange tilfælde har den sneget sig ind, uden at vi har bemærket det. Også mekanismerne bag en sådan nærmest uundgåelig udvikling vil blive indkredset nærmere.

På den baggrund vil bogen skitsere, hvad en personalistisk tænkning har at bidrage med i den situation, vi har bragt os selv i. Og ikke kun på et teoretisk plan – der vil være en række eksempler på, hvordan et personalistisk menneskesyn kunne påvirke løsninger inden for en række politiske områder. Disse beskrivelser skal ikke forstås som færdige svar eller pakked løsninger, for livet lader sig ikke så let indfange i evigtgyldige kasser og kategorier. De er snarere vinduer til en tankegang, der kan udvide vores forestillingsevne, og eksempler på hvordan vores samfund kunne komme til at se ud, hvis vi sammen tager skridt i den retning.

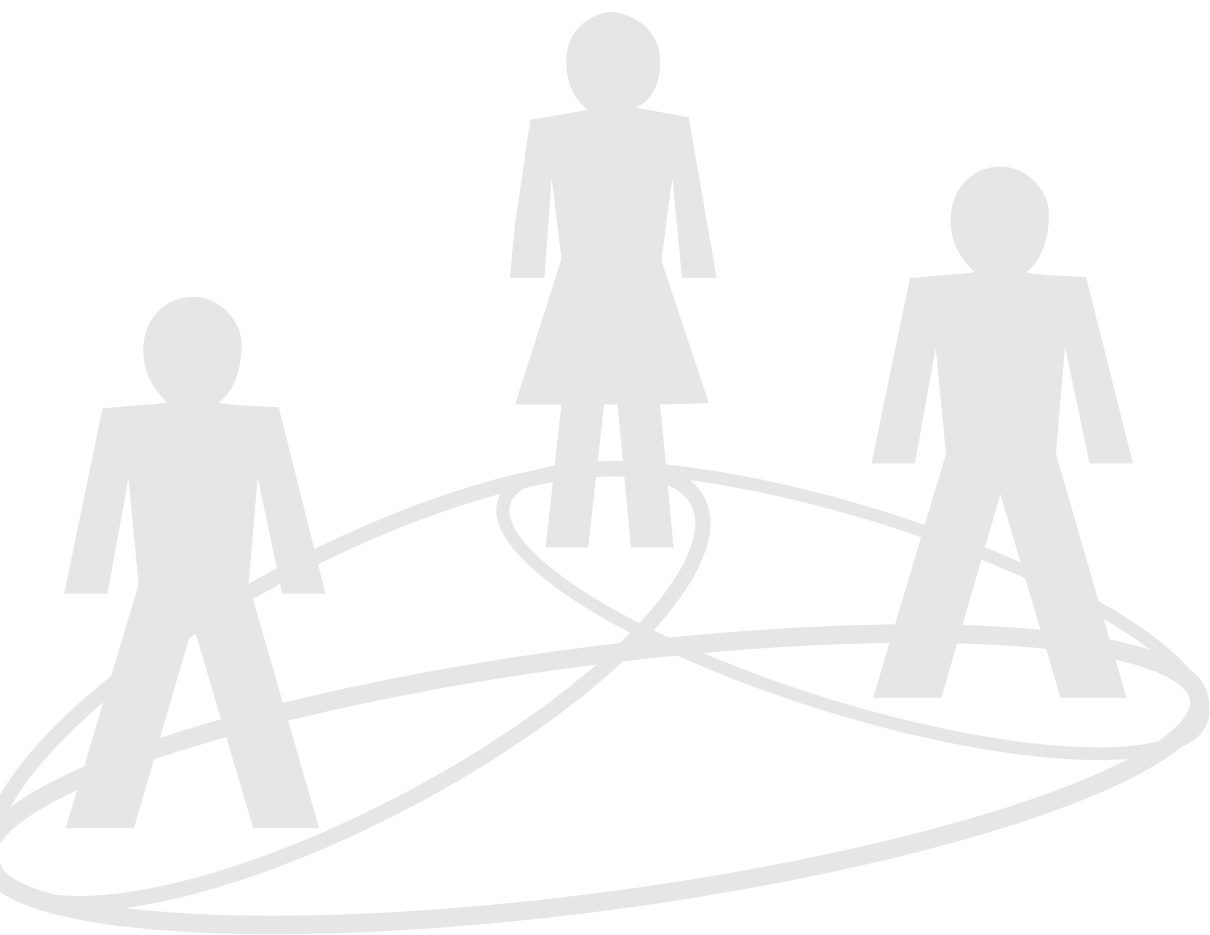
WWW.PERSONALISME.DK

Bogen *Det fælles bedste* lanceres sammen med hjemmesiden Personalisme.dk. Hjemmesiden præsenterer personalismens menneskesyn, historie, udvikling, personer, principper osv. Samtidig er formålet at skabe et forum for en idépolitisk udvikling og en debat om, hvordan personalismen kan anvendes i vores tid.

Igennem historien er den personalistiske tænkning undertiden blevet beskrevet som sympatisk, men alligevel afskrevet som for naiv i mødet med den barske virkelighed. Den indvending holder ikke. Det er netop ”naive” mennesker, som har forandret verden – mennesker, som havde mod til i en tilsyneladende håbløs situation at forestille sig en anden mulig vej, mennesker som Martin Luther King, Desmond Tutu og Václav Havel. Med sådanne fortalere og forbilleder fortjener personalismen at blive taget alvorligt og overvejet på ny.

Bogen gør ikke krav på at behandle emnerne og problemstillingerne til bunds. Bestræbelsen har været at tegne nogle skitser, der viser hovedpunkterne i den personalistiske tænkning, og i hvilken retning en personalistisk prægning og praksis ville kunne føre vores samfund. Jeg har valgt i vid udstrækning at bruge betegnelsen *personalismen*, som om den kun fandtes i én, autoriseret udgave. Det er selvfølgelig ikke tilfældet, men i denne bog er ambitionen at introducere hovedstrømmen for læseren.

Bogen skal ses i sammenhæng med en hjemmeside, hvor emnerne vil blive uddybet: www.personalisme.dk. Her er der også mulighed for at være med i debatten om, hvordan personalismens menneskesyn kan gøres gældende i vores eget liv, i vores samfund og den verden, vi er en del af.

Det relationelle menneske

Du og jeg, Alfred

Gavtyven fra Lønneberg kan lære os et og andet. Da Emil og Alfred en sommeraften er på vej hjem til gården, efter at de har badet i søen, ser Emil op på Alfred og siger: ”Du og jeg, Alfred.” Så går de lidt i stilhed, inden Alfred svarer ham: ”Ja, du og jeg, Emil – ja, det skulle jeg mene.”

Denne scene fra Astrid Lindgrens univers udtrykker i al sin enkelhed det helt centrale udgangspunkt for personalismen: Samhørigheden og relationen mellem mennesker.

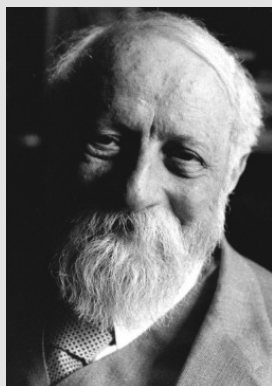
Som mennesker svæver vi ikke frit i luften, uafhængigt af hinanden. Vi indgår i utallige netværk og relationer, hele tiden og hver eneste dag. Fra undfangelse og fødsel over barndom og ungdom til voksenlivet, forældreskabet og til alderdommen er vores liv kendetegnet af relationer. Vi betegner meget sigende hinanden med relationelle udtryk: mor, far, bror, søster, bedsteforældre, kollega, nabo, ægtefælle, makker, partner, fjende og ven.

Det er igennem disse relationer, vores personlighed bliver dannet, og det er i disse relationer, vi lever vores liv. Når personalismen betoner relationerne så stærkt, er det i erkendelse af, at vel er vi unikke individer, men på samme tid er vi – positivt forstået – bundet til hinanden. Mennesker er relationelt forbundne. Vi er gensidigt afhængige; vi interagerer, og vi påvirker hinanden.

Ikke et kompromis, men en radikalisering

Strengt taget er ovenstående en banalitet, som det er vanskeligt at være uenig i. Men at et personalistisk syn på mennesket for mange intuitivt lyder fornuftigt, er ikke ensbetydende med, at det står stærkt i den vestlige verden – hverken teoretisk eller praktisk.

I de seneste årtier har værdidebatten udspillet sig mellem de to store ”ismer”, individualismen og kollektivismen. Hvor den første lægger vægten på individets frihed, betoner den anden kollektivets fællesskab. Naturligt nok bliver der så permanent gjort forsøg på at lancere et kompromis, en tredje vej, hvor man tager det bedste fra liberalismen og socialismen. Kendetegnende for de fleste af disse forsøg er, at de er blevet begrænset af det, de definerer sig op imod, og derfor ikke er blevet tilstrækkeligt vidtgående.

MARTIN BUBER – JEG OG DU

Martin Buber (1878-1965) er en østrigsk født jødisk filosof, som har haft stor indflydelse på moderne vestlig tænkning inden for filosofi, teologi, religion og pædagogik. Han er den mest kendte repræsentant for den dialogiske personalisme. Hans hovedværk er bogen *Ich und Du* (Jeg og Du), som han skrev i 1923.

I 1930 blev Buber professor ved universitetet i Frankfurt am Main, men tog sin afsked i protest, umiddelbart efter at Hitler kom til magten i 1933. Han grundlagde derefter et center for uddannelse af jøder, som blev meget betydningsfuldt, da den tyske regering forbød jøderne adgang til offentlig uddannelse. I 1938 forlod han Tyskland og slog sig ned i Jerusalem, hvor han blev professor på Det Hebraiske Universitet.

Når personalister har forsøgt at spille deres tænkning på banen, har de ofte været fristet til at lancere den som ”en tredje vej”. Men det er mere relevant at placere den personalistiske tænkning uden for – og forud for – de politiske rum, vi kender. For personalismen har et selvstændigt tankegods, der har rødder langt tilbage i tiden. Det er på ingen måde et blegt kompromis – en afdæmpet udgave af liberalismen, kombineret med en socialisme light. Tværtimod er personalismens påstand, at hverken liberalismen eller socialismen er radikale nok i ordets egentlige betydning.

Sagt på en anden måde: Personalismen stiller sig ikke tilfreds med den lidt banale konstatering, at det i sidste ende er de nære relationer, der er mest betydningsfulde. Nej, relationen mellem mennesker er den optik, som hele menneskelivet skal anskues igennem – og den gode relation til medmennesket må være en stadig bestræbelse, med

Bubers menneskesyn bygger på, at mennesket altid er stillet over for noget værende, som det kan møde med en Jeg-Det-holdning eller en Jeg-Du-holdning.

For Buber er den relationelle konstellation Jeg-Du et grundord, der kun kan udsiges med ens hele væsen, i modsætning til Jeg/Det/Hun/Han, der aldrig kan udsiges med ens hele væsen. Der er ikke tale om et Jeg og et Du, men om grundforholdet Jeg-Du. Jeg og Du er integrerede i hinanden og hinandens forudsætning. Det er i mødet, at Jeg’et træder ind i det umiddelbare forhold til Du’et.

Individet har i sig et medfødt Du og bliver til menneske gennem dette Du – bliver til et Jeg. Dermed mener Buber, at det er i relationen, at et individs identitet og selvforståelse grundlægges, ligesom det er i relationen, at livet kan leves. Begrebet ”det medfødte Du” beskriver den længsel, et menneske altid har efter medmennesket. Uden Du’et ville Jeg’et være amputeret. Eller rettere: Der findes intet Jeg i sig selv, men kun det Jeg, der relationeres til et Du.

den begrundelse at det er her, det værdifulde liv findes. Personalisten tror så meget på det værdifulde i relationen, i mødet mellem mennesker, at denne værdi får forrang frem for alle andre værdier. Og ikke kun på det personlige plan, men også i holdningen til, hvordan vi skal indrette vores samfund.

Relationer i personalismen

Personalismens betoning af relationen er nok mest kendt i den jødisk-tyske filosof *Martin Bubers* formuleringer. Det er ifølge Buber *relationen* til andre mennesker, der definerer, hvem et menneske er. Hele menneskets livsverden består af relationer, fordi mennesket altid er i relationer. Også når det er alene, udspringer dets tanker i en kontekst af og i forhold til relationer.

GABRIEL MARCEL – HÅB OM SAMVÆREN

Gabriel Marcel (1889-1973) var fransk filosof, teaterkritiker, dramatiker og musiker. Han konverterede til katolicismen i 1929, og hans filosofi blev senere beskrevet som kristen eksistentialisme (f.eks. i Jean-Paul Sartres *Eksistentialisme er humanisme*) – en betegnelse, han først godkendte, men senere tog afstand fra.

For Gabriel Marcel er mennesker, hvad han kalder *disponible* over for hinanden. Vi er *relationsensitive* og *relationsdisponible* væsener. Mennesker er følsomme overfor og disponeret til at søge og indgå i relationer.

Ifølge Marcel bliver mennesket ikke sikret endsige frigjort, men decideret indsnævret i det individualistiske samfund. Mennesket som person står ikke i modsætning til noget "vi", men til det anonyme "man". Personen vokser ifølge

Buber skelner mellem menneskelige "jeg-du"-relationer og tingslige "jeg-det"-relationer. Hvis vores relationer ikke er egentlige, men blot midler til at nå vores mål, får vi et tingsligt "jeg-det"-forhold til andre. Og når vi betragter mennesker som noget andet og mindre end personer (f.eks. klienter, kunder eller konkurrenter), bliver det lettere for os at træffe beslutninger og valg, der får negative konsekvenser for de pågældendes liv.⁶

En anden personalistisk tænker, filosofen *Gabriel Marcel*, udtrykker det sådan, at mennesker er *disponible* over for hinanden. Vi er væsener, der er disponerede til at ville, søge og indgå i relationer med vores medmennesker. Hos Marcel er den egentlige menneskelige eksistens ligefrem kendetegnet ved, at vi er forbundet til andre med positive bånd (kærlighed, trofasthed, beundring, velvilje, hjælpsomhed osv.) – i modsætning til den uegentlige eksistens' ensomhed og nega-

Marcel kun ved, at det individuelle, man har i sig, uophørligt *relationeres*. Det lykkes ikke ved at rette opmærksomheden mod sig selv, men tværtimod ved at gøre sig disponibel og derigennem mere gennemsigtig, mere åben, for sig selv og medmennesket. Det er først, når mennesket ikke længere er "optaget af sig selv", "fyldt af sig selv", og kun da, at det bliver modtageligt for og kan rumme medmennesket.

"Jeg bliver et nærvær for du'et, og du bliver et nærvær for mig. Vi bliver uerstattelige for hinanden," som J. B. L. Knox beskriver det i sin bog om Marcel.⁷ I den samme ånd lyder ordene "Jeg håber på dig for os" i Marcells bog om håbets metafysik, *Homo Viator*.⁸

I hovedværker som *The Mystery of Being* og *Man Against Mass Society* er Marcel også meget optaget af, hvordan menneskets sande væren og livsfylde kan bevares i et moderne samfund styret af materialisme og teknologi. I moderne samfund bliver det "at være" f.eks. truet af styringsmekanismer, der fokuserer på det "at producere" og det "at have".

tive indstilling til medmennesket. For Marcel bliver en egentlig væren derfor en væren-med, en *samværen*.⁹

En anden franskmand, *Emmanuel Mounier*, udtrykker det så stærkt, at personen kun eksisterer over for medmennesket – vi bliver os kun bevidste gennem medmennesket og finder kun os selv i medmennesket: ”En persons første, oprindelige, oplevelse er oplevelsen af en anden person. *Du*, og dermed *vi*, kommer før *jeg*, eller ledsager det i hvert fald ... De andre sætter ingen grænser for personen, de får den tværtimod til at være og vokse.”¹⁰

Front mod individualismen

Med det relationelle menneskesyn har personalismen distanceret sig fra individualismen, hvor medmennesket – i bedste fald – bliver noget, vi kan vælge til eller fra, som det passer os.

Individualismen – og dens politiske udtryk liberalismen – begår ifølge personalismen den fejl, at den opererer med et frihedsbegreb i et relationelt tomrum. Hvis vi opfatter frihed som et rent individuelt privilegium, står vi i fare for at begrænse andre menneskers frihed gennem vores personlige valg. Kun når vi udfolder vores frihed i respekt for og i relation til vores medmennesker, kan vi opnå en egentlig frihed, der gælder for alle mennesker. Den liberalistiske tænkning forudsætter, at mange af menneskets handlinger ikke påvirker andre menneskers mulighed for at udfolde deres frihed.

Et eksempel kunne være, at jeg ifølge liberalistisk tænkning er fri til at øge min velstand, så længe jeg ikke direkte skader andre i forsøget

” *Du*, og dermed *vi*, kommer før *jeg*, eller ledsager det i hvert fald ... De andre sætter ingen grænser for personen, de får den tværtimod til at være og vokse.

EMMANUEL MOUNIER

PERSONALISME OVER FOR INDIVIDUALISME

- Individualismen og personalismen er enige om, at mennesket er ukrænkeligt. Men individualismen underkender ifølge personalismen menneskets relationelle karakter. For personalismen ligger menneskets frihed ikke i at være fri *for*, men fri *gennem* medmennesket. Mennesket forløses af at være forpligtet på og tjene medmennesket.
- Individualismen bliver ifølge personalismen tyrannisk ud fra de stærkeste præmisser.
- Individualismen organiserer sig selv og samfundet ud fra isolations- og forsvarsholdninger, men samfundet skal ifølge personalismen organiseres i et åbent perspektiv ud fra frie fællesskaber.

på at gøre det. Hertil vil personalismen indvende, at mennesket i sidste ende er i relation til hele menneskeheden, så enhver uretfærdighed, der bliver begået i verden, er et overgreb mod et menneskes frihed og dermed et overgreb mod hele menneskehedens frihed – inklusiv min egen. Vi bør altså ikke hævde vores egen frihed uden samtidig at tænke på den pakistanske syerskes eller den afrikanske kaffebondes frihed.

Selvom vi ikke *direkte* har en relation med hele verdens befolkning, så er vi stadig bundet sammen gennem vores fælles menneskelighed. Vi er alle personer, og derfor kan vores relationer ikke begrænses til race, etnicitet, religion, statsborgerskab eller andre markører, vi opdele mennesker efter. Globaliseringen har gjort denne lidt abstrakte og principielle tanke meget konkret. Personalismens tale om mennesket som relationelt væsen kræver derfor, at vi nøje overvejer, hvilke konsekvenser vores lokale, nationale og globale politik får for vores medmennesker – uanset om det er naboen eller en person på den anden side af kloden.

Personalisten *Karol Wojtyla* har beskæftiget sig indgående med forholdet mellem individ og relation. I 1994 beskriver han, hvordan

individualismen er blind for det forhold, at mennesket selv bliver beriget og glad ved at give sig selv som gave i næstekærlighed for sit medmenneske: ”Individualismen er og bliver egocentrisk og selvisk. Den virkelige modsætning mellem individualisme og personalisme viser sig ikke kun på det teoretiske plan, men endnu dybere i deres etos (deres overbevisning). Personalismens etos er altruistisk: Den bevæger personen til at blive en gave for andre og til at opdage glæden ved at give sig selv.”¹¹

Fremmedgørelse af relationer

Personalismens menneskesyn med den stærke betoning af relationer indebærer, at mister et menneske sine medmennesker – hvis medmennesket bliver en fremmed, en uvedkommende – så vil det fremmed-

KAROL WOJTYLA – ENGAGERET ENHED

I sin tid som præst og underviser på Lublins Universitet udviklede Karol Wojtyła (1920-2005, den senere pave Johannes Paul II) sin egen personalisme stærkt influeret af bl.a. fænomenologien og Max Scheler samt af den franske personalist Mounier. I 1954 skrev han doktordisputats om Scheler.

Wojtyłas udvikling af en etisk personalisme fik stor betydning i kraft af, at den blev bærende for hans arbejde som pave, og dermed den filosofiske klangbund for hele den katolske kirkes indflydelse på verden og millioner af mennesker igennem flere årtier.

Det fundamentale spørgsmål, Wojtyła forsøger at besvare i sit arbejde, er: Hvad er et menneske? Et grundlæggende tema for Wojtyła er menneskets en-

gøre mennesket fra sig selv. Det skyldes, at dette menneskes identitet og udfoldelsesmuligheder er i relationen til, engagementet i og samværet med disse medmennesker. Den eksistentielle fremmedgørelse er med andre ord uløseligt forbundet med den relationelle fremmedgørelse.

Det personalistiske syn understreger dermed forbindelsen mellem fremmedgørelse i relationer og fremmedgørelsen hos den enkelte.

Den personalistiske kamp mod fremmedgørelse bliver på den måde en kamp mod relationers og fællesskabers distancering, opløsning og pervertering. Hvis det medmenneske, jeg udviklede min identitet i relation til, forsvinder, vil en del af mig selv uundgåeligt også forsvinde. Vi bliver fremmedgjorte over for os selv, hvis vores næste bliver fremmed (latin: *alienus*), eller vores medmenneske er blevet en uvedkommende trussel, en *alien*. Meget sigende betyder *aliéné* sindssyg på fransk: Vores sind er så forbundet med andre, at det bliver sygt, hvis

hed. Han afviser Descartes' opsplitning i sjæl og krop: ”Kroppen og sjælen er uadskillelige. I personen, i den villige aktør og den forsætlige handling, står og falder de i fællesskab.”¹²

Det er i forsætlige handlinger, at personen transcenderer sig selv; det er et tema, der optager Wojtyła og med ham alle personalister. Wojtyła formulerer det sådan, at vi bliver til i handling og føres på den måde ind i et etisk liv. Denne dynamik blomstrer i frihed og umuliggøres, hvis mennesket bliver middel for upersonlige kræfter.

Wojtyła står i dyb gæld til Scheler, men kan ikke følge ham hele vejen. Han mener, at Scheler betoner den følelsesmæssige side af livet for meget på bekostning af det aktive, viljestyrede subjekt. Wojtyła mener, at intellektet har forrang over følelserne.

Mennesket er for Wojtyła et integreret hele af både sjæl og legeme, og bliver til i fællesskabet og i engagerede handlinger. Derfor fremmedgøres mennesker, hvis de mister relationen til og engagementet i medmennesket.

den anden bliver fremmed. Martin Buber betegner det som et ”mismøde”, når et virkeligt møde mellem mennesker slår fejl.

Når relationer svækkes eller perverteres, mister jeg på en dyb måde mig selv, og i næste omgang bliver jeg fremmed for mig selv, fremmedgjort. Sat på spidsen kan man sige, at mennesket i personalismens optik kun eksisterer i det omfang, det eksisterer for sit medmenneske, eller ligefrem: ”Amo, ergo sum” (jeg elsker, derfor er jeg). En sætning, vi finder hos personalisterne Mounier og Wojtyla.

Det ultimative mål for samfundet er derfor at skabe gode betingelser for relationer, deltagelse og fællesskab. Det er succeskriteriet for de menneskelige betingelser i den moderne civilisation. Wojtyla sætter det på spidsen: ”Det centrale problem for menneskeheden i vores tid, måske til alle tider, er dette: *deltagelse* eller *fremmedgørelse*?” (engelsk: participation or alienation).¹³

Relationernes forrang

Personalismens påstand er altså, at mennesket af natur er disponeret for nære relationer med andre mennesker. Og videre: At det også er relationen, der bibringer mennesket den højeste grad af lykke – lykken er ikke at finde i materielle goder, i oplevelser, men først og fremmest i samhørigheden og fællesskabet med andre.

Det er en påstand, som de fleste af os har erfaringer med holder stik. At relationer har større værdi end materielle ting, oplevelser, nydelse, ja hvad som helst – det er en almenmenneskelig erfaring, og når man spørger en 70-årig, hvad han eller hun fortryder mest i sit liv, får man ofte et svar i retning af: Jeg skulle have satset mere på venskaber og nære relationer.¹⁴

Denne vurdering af den nære relations værdi er ofte en overvejelse, der begynder i barndommen. En del forældre gennem tiden har oplevet at blive spurgt af deres barn: ”Hvor meget ville du sælge mig for?” – eller noget lignende. Og far og mor forsikrer så barnet om, at

”” Det centrale problem for menneskeheden i vores tid, måske til alle tider, er dette: deltagelse eller fremmedgørelse?
KAROL WOJTYLA

der ikke er noget i hele verden, der er så værdifuldt som netop ham eller hende.

Den nordiske filosof Peter Rollins peger på, at relationen til vores nærmeste befinder sig på et fundamentalt andet niveau end alt andet, vi tragter efter:

”Forestil dig den mest smertelige erfaring: at miste den, du elsker. Hvis vi et øjeblik reflekterer over et sådant tab i vores liv, finder vi ud af, at så mister vi ikke blot noget, vi begærer; vi begynder at miste selve evnen til at begære. Alle andre ting, der engang fristede os, mister deres dragende kraft. Tanker om forfremmelse, ferier og et nyt hus bliver lige meget.”¹⁵

Peter Rollins konkluderer, at dem, vi elsker, ikke bare er objekter, vi begærer, men selve kilden til vores begær. Forstået sådan, at det er *den anden*, der giver vores handlinger og ejendele mening og betydning. Dem, vi elsker, er mere end objekter, vi tragter efter – de føder og opretholder vores evne til at begære, til at engagere os, til at ville livet.

Lykken er de andre

Relationernes betydning i menneskers liv understreges da også af en lang række undersøgelser. For blot at nævne nogle enkelte:

En undersøgelse om det gode liv fra OECD viser, at den mest afgørende faktor er fællesskab og forholdet til andre. I anledning af sit 50 års jubilæum har organisationen i 2011 lanceret indekset *Your Better Life Index*, som skal måle trivsel i den udviklede del af verden. Et godt liv bliver målt ud fra elleve kriterier, hvoraf tilfredshed er et af